

ZEYNELÂBİDİN

Zeynelâbidîn'e nisbet edilen kılıç (TSM, Mukaddes Emanetler, nr. 21/139)

ve Farsça şerhedilmiş (a.g.e., XIII, 345-359), çok sayıda yazması bulunan eser birçok defa basılmıştır (Delhi 1910; Kalküta 1248; Leknev 1914; Necef 1352/1933; Dimaşk 1970; Beyrut 1970; nşr. Ali Ensâriyân, Dimaşk 1405/1985; şerhle birlikte nşr. Muhsin Hüseyin-i Emînî, I-VII, Kum 1425; nşr. Nebîl Şabân, Kum 1425; nşr. Seyyid Ahmed Seccâdî, Kum 1383 hş.). Birçok Farsça tercümesi olan *eş-Şahîfe*'nin (meselâ trc. Sadr Belâgî, Tahran 1353 hş.; trc. Hüseyin İsfahânî, Tahran 1375 hş.; trc. Muhammed Resûlî, Kum 1383 hş.) William C. Chittick (*The Psalm of Islam*, London 1988) ve Ahmed Muhani (*al-Sahîfah al-Sajjadiyah*, Tahran 1984) tarafından yapılan İngilizce çevirileri asıl metinle birlikte neşredilmiştir. Eserde yer alan yirminci dua *Du'â'ü mekârimi'l-ağlâk* adıyla tanınmış (İng. trc. W. C. Chittick, London 1983) ve bazı âlimler tarafından şerhedilmiştir (Rûhullah Hâtimî, *Âyine-i Mekârim: Şerh-i Du'â-i Mekârimi'l-ağlâk*, Tahran 1368 hş.). 2. *Risâletü'l-hukûk* (nşr. Abbas Ali Müsevî, Beyrut 1985). Bir âdâb kitabı olup insanların hak ve görevlerinden bahseden eser, Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh'in *Kitâbü'l-Hişâl* ve İbn Şu'be'nin *Tuhfetü'l-ukûl* adlı kitaplarında yer almış, William C. Chittick tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek *eş-Şahîfe* içinde yayımlanmıştır (London 1988, s. 279-292; Kum 1990). Risâlenin Farsça tercüme ve şerhleri de vardır (trc. Ali Gafûrî, Tahran 1396; trc. ve şerh Muhammed Sipihîrî, Kum 1372 hş.; trc. Seyyid Muhammed Keşî Şâhrûdî, Tahran 1377 hş.; trc. Kudretullah Meşâyihî, *Şerh-i Risâle-i Hukûk*, Kum 1379 hş.). 3. *ez-Zühd ve'l-vâsiyye* (Kahire 1344). 4. *Du'â'ü'l-cevâhîri'l-kebîr* (Leknev 1288). 5. *Belâğatü'l-İmâm 'Alî b. Hüseyin. Şeyh Ca'fer Ab-*

bas el-Hâirî'nin Zeynelâbidîn'in hutbe ve mektuplarından derlediği eser birçok defa basılmış (Kum 1423, 1425), Ahmed Sâdık Erdiştânî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (*Huṭbehâ ve Nâmeḥâ ve Süḥanân-ı İmâm Seccâd*, Tahran 1355 hş.). 6. *Divân-ı Eş'âr*. Saphar Kâşânî'nin çeşitli kaynaklardan toplayarak *Nâşiḥu't-tevâriḥ aḥvâlü İmâm Zeynelâbidîn* adını verdiği divanı Seccâd Hüseyin *Manzûme Seccâdiyye* adıyla Urduca'ya çevirmiştir (Leknev 1377). 7. *Müsnedü'l-İmâm es-Seccâd*. Azizullah Utâridî Kûşânî'nin Şiâ'nın muteber eserlerinden derlediği, Zeynelâbidîn'den nakledilen 1661 hadisi içerir (I-II, Tahran 1379). Zeynelâbidîn'in bunların yanında *el-Münâcât*, *el-Mev'îza*, *et-Tezkire* ve *Şahîfetü'z-zühd* gibi eserleri de kaydedilmektedir (eserleri için bk. Sezgin, I, 262-266). Onun kendi hattıyla yazılmış bir Kur'an nüshasından da söz edilmektedir (*A'yânü's-Şi'a*, I, 99).

Gerek Sünnî gerek Şii müelliflerin kaleme aldıkları tarih ve tabakat kitaplarında Zeynelâbidîn'e dair geniş bilgi verilmiş olmakla birlikte sadece onun hayatını konu alan müstakil eserlerin sayısı nisbeten azdır. Son dönemlerde yazılan monografiler arasında şunlar zikredilebilir: Kâzım b. Cevâd Sâidî, *Ḥayâtü'l-İmâm 'Alî b. el-Hüseyin ve terâcimü aşhâbih* (Necef 1375/1955); Abdülazîz Seyyidü'l-Ehl, *Zeynelâbidîn 'Alî b. el-Hüseyin* (Kahire 1961); Far. trc. Hüseyin Vicdânî, Tahran 1342); Hüseyin Bâkir, *el-İmâmü's-Seccâd* (Bağdat 1979); Seyyid Abdülvedüd Emîn, *el-İmâm 'Alî b. el-Hüseyin es-Seccâd* (Küveyt 1400); Seyyid Muhammed Takî Müderrisî, *el-İmâmü's-Seccâd: Kudve ve üsve* (Tahran 1404); Seyyid Ca'fer Şehîdî, *Zindegânî-i 'Alî b. el-Hüseyin* (Tahran 1371 hş.); Mübeşşir et-Tirâzî, *İcmâlü'l-kelâm fi sîretü'l-İmâm 'Alî b. Hüseyin b. 'Alî* (Kahire 1406/1986); Seyyid Abdürrezzâk Müsevî, *el-İmâm Zeynülâbidîn* (Necef 1374; Far. trc. Murtezâ Fehîm Kirmânî, Tahran 1374 hş.); Nûrî Hâtim, *el-Ḥayâtü's-siyâsiyye li'l-İmâmî's-Seccâd* (Beyrut 1414/1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Zeynelâbidîn, *eş-Şahîfetü'l-kâmile'tü's-Seccâdiyye* (nşr. ve trc. W. C. Chittick), London 1988; a.mlf., *Risâletü'l-hukûk* (a.mlf., *eş-Şahîfetü'l-kâmile'tü's-Seccâdiyye* içinde, trc. W. C. Chittick), s. 279-292; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 211-222; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 1303; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), V, 458; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 79-80; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 133-145; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 82-88; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 267; Zehebî, *Tezkire'tü'l-huffâz*, I, 74-75; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 386-400; İbn Kesir, *el-Bidâye*, IX, 107; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tezhib*, VII,

304-307; Şarânî, *et-Tabakâtü'l-kubrâ*, [baskı yeri ve tarihi yok], I, 26; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 76; Sezgin, *GAS* (Ar.), I, 262-266; M. Ebû Zehre, *el-İmâm Zeyd*, Kahire, ts. (Dârü'l-fikri'l-Arabî), s. 23-29; *A'yânü's-Şi'a*, I, 99, 629-650; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şi'a*, Beyrut 1403-1406/1983-86, VIII, 193; XIII, 345-359; XV, 18-21; İlyâ el-Hâvî, *Şerhu Divânî'l-Ferezdak*, Beyrut 1995, II, 353-356; E. Kohlberg, "Zayn al-'Âbidîn", *El²* (İng.), XI, 481-483; Murtazâ Hüseyin Fâzil, "Alî b. Hüseyin Zeynelâbidîn", *UDMİ*, XIV/2, s. 76-87; W. Madelung, "Alî b. Hosayn", *EI*, I, 849-850.

AHMET SAİM KILAVUZ

ZEYNELÂBİDİN EFENDİ

(ö. 1824)

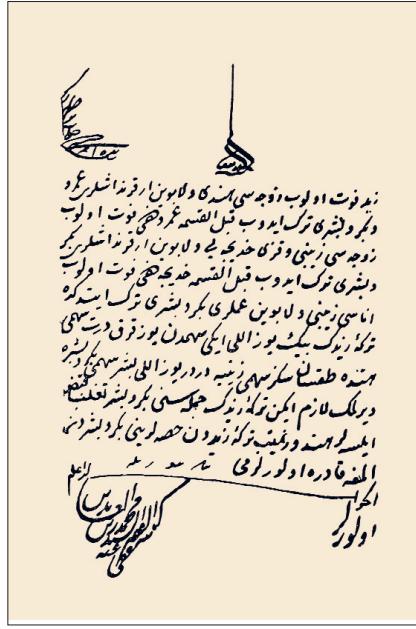
Osmanlı şeyhülislâmı.

Çelebizâde Seyyid Mehmed Zeynelâbidîn (Zeynî) Efendi İstanbul'da dünyaya geldi. Doğum tarihi için 1160 (1747), 1749, 1753, 1754 ve 1759 gibi farklı tarihler verilir. Halep kadılığından ayrıldıktan sonra vefat eden Surre Emîni Hacı İbrâhim Efendi'nin torunu, hassa hekimlerinden Mehmed Said Efendi'nin oğludur. Anne tarafından dedesi, III. Mustafa dönemi şeyhülislâmlarından Küçük Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi dolayısıyla kendisine Çelebizâde Hafîdi denilmiştir. Medrese tahsilinin ardından 1187'de (1773) ilmiye mesleğine girdi. Bu tarihte yirmi dört yaşında olduğu bilgisi doğru kabul edilirse 1163'te (1750) doğmuş olması gerekir. Çeşitli medreselerdeki görevinin ardından Süleymaniye Dârülhadîsi'nde reisül-müderrişin oldu. Daha sonra mahreç pâyesini (bilâd-ı selâse) elde etti. 1800'de Âşir Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde Üsküdar mevleviyetine tayin edildi. 1806'da Edirne, bir yıl sonra Mekke-i Mükerrreme, Ocak 1813'te İstanbul pâyesini aldı. Bazı kaynaklarda İstanbul pâyesi için farklı tarihler de verilir. Dürrizâde Abdullah Efendi şeyhülislâm olunca nakîbüleşraflığa getirildi (Şevval 1223 / Kasım 1808). Haziran 1813'te Şeyhülislâm Dürrizâde ile geçinemediğinden nakîbüleşraflıktan azledildi. Ardından Anadolu kazaskerliği pâyesi verildi.

10 Rebülâhîr 1230'da (22 Mart 1815) Dürrizâde Abdullah Efendi'nin azli üzerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. Üç yıla yakın bir süre şeyhülislâmlık görevini sürdürdü. II. Mahmud'un islahatına paralel olarak ilmiye sınıfında islahat yapmak istemesi yüzünden ilmiye zümresinin tepkisini çekti. Şânizâde kısa zamanda birçok islahata ve ilmiye usulünde değişikliklere giriştiğini, ancak usule ve hikmete riayet

etmediğini anlatır. Ayrıca ulemâdan kimini sürgün edip kimini de hak ettiği makamlara getirmeyen yakınlarının kısa zamanda yükselmesini sağladığını, bu durumun ulemânin düşmanlığına yol açtığını, mektupçusu Atâullah Efendi ile kethüdâsı Mustafa Efendi arasındaki husumetin daireesindeki işlerde karşılıklıya sebebiyet verdiğini kaydeder. Medrese talebesi arasına karışan ehil olmayan kişileri ayıklamaya yönelik teşebbüslerinin ve imtihanlarda öğrencilere yönelik bazı tasarruflarının da tepkiyle karşılandığını bildirir.

Talebeler arasında çıkan, “mum vak’ası, softalar vak’ası, mum kavgası” diye bilinen olaylar Şeyhülislâm Zeynelâbidin Efendi’nin azline sebep olmuştur. Zeynelâbidin Efendi olaylara karışanların hapsedilerek sürgüne yollanmasına karar verdi. Fakat bunların idam edildiği yönünde söylentiler çıkınca medrese talebeleri hocalarıyla birlikte bâb-ı fetvâya giderek onunla görüştü ve bunun sonucunda sürgüne mahkûm edilenlerin serbest bırakılması kararı alındı. Ancak bu hadiseler ve kendisine karşı oluşan tepkiler yüzünden 27 Ocak 1818’de şeyhülislâmlıktan azledildi (Şânîzâde, II, 807-812). Şeyhülislâmların azlinde meşihat dairesinin kapısındaki fenerin söndürülmesi âdet olduğundan Zeynelâbidin Efendi’nin azli esnasında, “Softaların mumu bizim feneri söndürdü” dediği nakledilir. Azlinden sonra Üsküdar Sultantepe’deki konağında üç gün kaldı, ardından Bursa’ya sürgün edildi. 1818 Kasımında affedilerek İstanbul’a döndü ve konağına yerleşti. 14 Receb 1239 (15 Mart 1824) tarihinde vefat etti. Cenaze namazı Fâtih Camii’nde kılındıktan sonra Hekimbaşı Kazasker Ömer Efendi tarafından Çapa’da Molla Gürânî’de yaptırılan ve dedesi Çele-

Zeynelâbidin Efendi’nin bir fetvası (İlmiyye Salnâmesi, s. 579)

bizâde İsmâil Âsım Efendi tarafından genişletilen Hekimbaşı Ömer Efendi Külliyesi’nin hazîresine defnedildi. Ancak külliye- nin 1918 yangınında tamamen harap olmasının ardından 1956’da cadde genişletilirken hazîrede kalan mezar taşları cadde- nin karşı tarafına taşınmıştır. Zeynelâbidin Efendi’nin mezar taşı halen Aksaray Fındıkzade’de Özbek Süleyman caddesi başındaki sette, Molla Gürânî Camii karşısında bulunmaktadır.

Kaynaklara göre birçok ilimde maharet sahibi olan Zeynelâbidin Efendi fazilet ve irfanıyla tanınmaktaydı. Aynı zamanda tasavvufa da ilgisi vardı. Beşiktaş’taki Nakşibendî meşâyihinden Neccârzâde Rızâ Efendi’nin oğlu Şeyh Mehmed Siddık Efendi’ye intisap etmişti. Zarif, cömert, hoşsohbet ve nüktedan olduğu belirtilir. Bazı kaynaklarda azil sebebi olarak hazırcıvaplığı gösterilir. Buna göre bir toplantıda devlet görevlilerinin sıkça azledilmesini ima ederek, “Bu mumun fitili uzarsa bizim de fener söner” demişti. Ayrıca II. Mahmud kendisine neden sahilde bir yalı edinmediğini sorunca, “Meşâyih-i İslâmiyye dâileri yalılarında ancak ba’de’l-azl ikamet ederler. Dâilerini ise azil buyurdıkları dakikada dört yanım deryâ olur” cevabını verdiği ve bu cevabın padişahın çok hoşuna gittiği anlatılır. Zeynelâbidin Efendi’nin ta-

lik hattında maharet sahibi olduğu, bundan dolayı ikinci İmâd diye adlandırıldığı kaydedilirse de Osmanlı hattatlarıyla ilgili eserlerde adına rastlanmamaktadır. Üsküdar kadılığı yapan oğlu Seyyid Mehmed Ârif Molla 1824’te veya 1830’da vefat edince babasının yanına defnedilmiştir. Ahmet Süheyl Ünver aynı yerde Zeynelâbidin Efendi’nin kızına ait bir mezarın varlığından da bahseder. Yine ailesinden Çelebizâde Ahmed Şevki Efendi müderrislik yapmış, Bosna ve Beyrut kadılıklarında bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, *Târih* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, I, 159, 601, 636, 675, 688; II, 807-812; Ahmed Nazif Efendi, *Riyâzû’l-nükabâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2276, vr. 22^a-23^a; Hacı Mahmud Efendi, nr. 4590, vr. 29^b-31^a; *Devhatü’l-meşâyih*, s. 123-124; Ahmed Rifat, *Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibüleşrafılar: Devhatü’l-nukabâ* (haz. Hasan Yüksel – M. Fatih Köksal), Sivas 1998, s. 111-112; *Sicill-i Osmânî*, II, 435; III, 32; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 578-579; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 644-648; A. Süheyl Ünver, *Hekimbaşı Ömer Efendi: Hayatı ve Eserleri Hakkında*, İstanbul 1955, s. 17; Danişmend, *Kronoloji*², V, 151-152; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 177-178; M. Orhan Bayrak, *İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 78; *Kâmûsü’l-â’lâm*, IV, 2445-2446.

TAHSİN ÖZCAN

ZEYİNİYYE

(الزينية)

Sühreverdiyye tarikatının
Zeynüddin el-Hâfî’ye
(ö. 838/1435)
nisbet edilen bir kolu.

Zeynelâbidin Efendi’nin mezarı

XV. yüzyılın başlarında Herat’ta kurulup Horasan, Hindistan, Hicaz, Suriye, Mısır, Anadolu ve Rumeli’de yayılan tarikatın silsilesi Zeynüddin el-Hâfî’den itibaren Nüreddin Abdurrahman eş-Şîbîsî (eş-Şîrîsî) el-Mısırî, Cemâleddin Yûsuf b. Abdullah b. Ömer el-Acemî el-Gürânî, Hüsâmeddin Hasan Şemşîrî, Necmeddin Mahmûd el-İsfahânî, Nüreddin Abdüssamed Natanzî, Necîbüddin Ali b. Büzgaş vârsatasıyla Sühreverdiyye’nin kurucusu Şehâbeddin es-Sühverdi’ye (ö. 632/1234) ulaşır. Tarikatın XV. yüzyılın sonlarında İstanbul’da kurulan Vefâiyye şubesinin silsilesinde Necîbüddin Ali b. Büzgaş yer almaz. Şehâbeddin es-Sühverdi’den sonra silsile bir yolla Hz. Ali’ye, başka bir yolla da Hz. Ebû Bekir’e ulaşır (Lâmiî, s. 560-562). Zeyniyye şeyhlerinden Safiyüddin el-Kuşâşî, Veysel Karanî üzerinden Hz. Ömer ile birlikte